Човекът в разказите на Елин Пелин

Публикувано от **mOn** на **11.05.2010**

Човекът в разказите на Елин Пелин

“У всеки негов разказ или песен ще видите, че лъщи едно оръжие, човешката съвест и нравствено съзнание. Разбира се, това не го прави моралист, нито наставник, но то ни подсказва, че неговата душа е в съприкосновение с душата на героите му, и винаги се пита кое е това тъмно нещо, което прави човека добър и нещастен. Той е поет, само поет. На нищо не дава отговор, за никого не търси лек, а само наблюдава и дава това, което е видял и почувствал.” Такава оценка дава съвременникът на Елин Пелин Димо Кьорчев, който улавя основния мотив и център на творчеството му - човекът. Разказвачът в най-пълна степен разкрива своя хуманизъм в произведенията си - няма разказ, в който героят да не е видян с усмивка или съжаление, любов или съчувствие. Никъде сред разказите и повестите на твореца не може да бъде доловено патетично морализаторство или стремеж към елитаризъм. Онова, което лъха от разказите на Елин Пелин, е спокойното приемане на всеки тип човешки манталитет, без да бъде осъждан, изобличаван или заклеймяван. Разказвачът прониква в душата на човека и достига до прозрението, че богатството в света се дължи на многообразието на човешки характери, на човека с белите и черните зърна, на човека с неволите и радостите. Хуманизмът на автора се състои в способността му да приеме човешкия нрав и неговите прояви - от рушителя Нане Стоичко, до жизнения съзидател Лазар Дъбака от **“Ветрената мелница”**. И за разлика от Йовков, чиито герои и в най-страшните си мигове са красиви и способни да се облагородят, то Елин-Пелиновите са обаятелни такива, каквито са - грозни, страдащи и веселящи се, грешници и светци.

Приемането на противоречивата човешка същност е доказателство за дълбокия хуманизъм на Елин Пелин, който с право може да бъде наречен най-човечният писател. Самият творец споделя през 1949 г: “Ние трябва да изучим човека, защото всички работи се вършат от него. Чрез човека ние ще познаем делото. Човекът, човекът трябва да се опознава и изучава… ”

Прозренията и наблюденията на автора за човека не носят само национален оттенък, а са пропити с характера на общочовешкото. Общочовешката специфика не се разкрива във външните прояви на героите или в техния бит, а в чертите на психиката им, които градят богатата палитра от човешки образи в разказите на Елин Пелин. Творецът не се стреми да универсализира своя типаж - напротив той търси и разкрива индивидуалните отличителни черти.

Най-характерната от тях е трудолюбието, което свидетелства за виталността и енергията на човека. Трудът е неизменна част от битието, той е средство селянинът да си изкарва прехраната и преживява дните си. Затова Елин Пелин разкрива труда като своеобразно жертвоприношение и начин за оцеляване. Трудът е отражение на човешката душевност, чувствителност и моралните му възгледи.

Съдбата на Боне Крайненеца от **“На браздата”** е показателна за безсмислените и унизителни усилия на българския селянин да се труди, да осигури бъдещето си. Оранта е началото на трудовия процес и в началото на разказа Елин Пелин опоетизира ситуацията, създава атмосфера на надежда и желание за труд, сякаш цялата природа иска да помогне на човека. Мизерията, която убива Сивушка, може да убие и човека. Това е тревогата на писателя. И нито благият характер, нито трудолюбието му могат да го спасят. Точно обратното. Моралните ценности, защитата на семейната чест могат да превърнат селския труд и живот в трагедия, както показва Елин Пелин в разказа **“Закъснялата нива”.**

Образът на българската мадона - Лазаринка с бебето, е принизен и омърсен, но и в тежката си участ - да жъне сама, героинята не загубва достойнството и гордостта си. Тя защитава съпруга си от нападките на собствения му баща. Социалните условия пречат, според автора, човек да извършва най-важната си дейност - труда. За да го защити, Елин Пелин пише статията си “Държавата - за едни майка, за други - мащеха”, където обвинява държавата в нехуманност към българските селяни. Затова някои от героите му директно обвиняват управлението за невъзможността да се трудят и да печелят от своя труд.

Отношението у **Андрешко** към съдия-изпълнителя показва съчувствието и солидарността между хората, желанието да си помагат, съзнанието за цената на труда. Като създава образа на “оживялата” студена и мъртва вода на блатото, Елин Пелин се присъединява към протеста на своя

герой като единствена възможност в дадената ситуация. Макар да съзнава, че лукавството и хитрината не са най-добрите му качества, писателят оценява желанието на Андрешко да помогне за оцеляването на своя съселянин. В образа на Андрешко Елин Пелин разкрива и възпитателното въздействие на труда върху българина. Обидното състояние, в което държавата поставя българския селянин, подтиква някои от тях да потърсят друг начин за прехрана. Откъсването от земята променя и морала на българина. Ражда селския хитрец Андрешко. Като става каруцар, той се приближава до града и загубва моралните си устои. Ехидният смях, с който отговаря тъмнината, поражда болка за промяната на българския селянин. Новите условия на труд раждат тъмнина и коварство в селската душа.

Освен от държавата българинът зависи и от природата. В разказа **“По жътва”** Елин Пелин достига до апотеоз при изобразяването на неуморния селски труд под знойните и огнени лъчи на слънцето. Художествената картина на жетварския акт внушава дълбокото преклонение на Елин Пелин пред трудещите се селяни, които сякаш са се слели в едно, за да приберат плодовете на майката земя. “Усилена жътва кипи из равното Софийско поле. От край до край, докъдето ти око види, се люлеят златни ниви и морни работници се мяркат там от тъмни зори.” И в това необятно пространство, в което ” а-ха ще пламне пожар” човекът си премерва силите с природата и е благодарен, че има за какво да се труди. Българинът се отличава с изключителна жизненост и енергия, когато прибира плодовете на своя труд. Селският труженик не познава отдиха, умората, всичките му сили са съсредоточени на полето и пак там отправя благодарствени песни към щедростта на майката - земя. Песента е израз на духовното освобождаване на селския труженик, на обновяващата и облекчаващата сила в дните на непосилен труд. Чрез песента героите в “По жътва” разкриват любовните си чувства, тя е в сърцата на хората и е огледало на човешката душевност -всичките й надежди, болки и съмнения. “Над полето сякаш с кръст в ръка, прехвръкна надеждата, по нея радостта. Ободриха се морни души и заехтя полето пак от смях и песни.” Трудът е съпроводен от песни и така той се превръща в своеобразна радост и благодарност. Елин Пелин използва контраста и на фона на общото ободрение идва трагичният момент. В двубоя между природата и човека природата надвива човешките възможности и човешкия дух. Природата взима своята жертва и поставя селянина отново в състояние на безизходица и отчаяние. Погребалният акт е символен опит за съпротива с природата - човекът отказва да й се подчини напълно и поставя човешкия живот над всичко останало. Песента се превръща в последния израз на любовта и сякаш тя носи някакво страшно предчувствие за предстоящата гибел.

Песента заема важно място в живота на героите, тъй като тя е огледало на душевните им състояния. Песента и музиката могат да облагородят героите и да ги доведат до нравствена трансформация, както се случва в разказа **“Летен ден”**: “А кавалът все повече и повече унасяше. Той хващаше най-тънките, най-нежните и най-потайните желания и скърби на душата, разтапяше я

в своите дивни звукове и говореше, говореше, и разказваше нещо умилително, безкрайно тъжно, но тъй хубаво и тъй чисто!” Песента е начин героите да се откъснат за миг от действителността на неволи и страдание и да се вслушат в музиката и трептенията на собствената си душа и сърце.

Подобно на музика звучат фантастичните приказки на Благолажа, които отвеждат в нов и непознат свят - свят на мечтите, красотата, любовта. Музиката, приказките и песните са средство героите в обкръжението на меркантилен и комерсиален социален бунт да се почувстват и осъзнаят като човеци. Изход от суровата капиталистическа действителност героите могат да намерят по два начина – с бунта и мечтите. Косачите предпочитат втория, защото мечтата е път към вярата и надеждата. Без духовността на изкуството героите ще изгубят човешката си същност и техният взор ще бъде едностранчиво прикован към грубата материално -практическа същност на битието. А приказките са “чудновати, но хубави! Слушаш, слушаш и се забравяш ……И току виж, че чудноватото почва да ти се чини истина, потънеш в него и си отидеш… И песните са затова….да те измъкнат от истината, за да разбереш, че си човек”. “Истината” в разказа не носи значението на сиромашията, на сивото и безрадостното всекидневие. Обхванатият от подобно ежедневие човек съществува, но не живее. Необходимо му е да се отклони от обикновеното и безсъбитийно всекидневие, за да разбере житейската си мисия. Изкуството му дава сили да се почувства и заживее като пълноценен човек с устреми и падение, радващ се и страдащ. Човешкото достойнство у косачите е съхранено. Елин Пелин доказва, че благодарение на своята духовност човекът успява да надмогне и да пребори обстоятелствата.

В разказа **“Задушница”** творецът синтезира философията на човека за живота. Той не може да живее в непрестанна самота, не може да не вкуси поне малко радост и надежда. Чрез двамата герои -Стоилка и Станчо - Елин Пелин внушава трайни черти от характера на българския селянин - необходимостта след страданието и грешката да се освободи и да се почувства отново човек. В разказа пейзажът изиграва своеобразна роля на “третия” герой, който разкрива човешката душевност. Творбата започва с описанието на природната картина, която хармонира с настроението на героите. Станчо си спомня за своята Божана и сълзите му започват да се леят, подобно на дъжда, който “непрестанно ромоли и мокри дрехите.” Влагата от напоителния дъжд прониква из цялата природа така, както болката и тъгата по мъртвите близки са обзели хората на Задушница.

Със срещата на Станчо и Стоилка и със започването на диалога между тях времето се влошава, а мъглата става “по-гъста и по-влажна”. От една страна мъглата символизира мъката в душите на героите, но от друга, тя става символ на нарастваща близост между двамата вдовци. Картината е

изпълнена с мъка и болка, героите изпитват непреодолимо желание да изплачат неволите и съдбата си. Наситената с тъга природна картина е смутена от “весел жизнен вик”. Елин Пелин създава усещането, че животът се противопоставя на смъртта, волята за щастие - на скръбта и унинието. И сякаш викът преоткрива на изстрадалите герои надеждата за по-добър живот. Дори на гробищата копнежът по щастие не напуска човека. Валери Стефанов в статията “Смъртта начин на обработване” разглежда целта на творбата като “поема за разцъфтяването на изсъхналите цветя”. Чрез разказа “Задушница” авторът доказва силата на човешката духовност да победи обстоятелствата и надмогне страданията.

Елин Пелин изобразява и герои, напълно лишени от духовен живот, които не притежават вътрешна мощ да се справят с проблемите на ежедневието. Образът на Нане Стоичко е типичен пример за човек без чувства и без ценностна система. В злобата и гнева, с които героят отсича величествената върба Елин Пелин съзира бунта на нищожния и унизения срещу собствената му дребнавост и низост. Нане Стоичко сече дървото, за да защити собственото си достойнство, но с това той потъва още повече в калта на нравствената си принизеност. Чрез образа на Нане Стоичко Елин Пелин разкрива човека, който без своите мечти не може да види красивото и няма поглед към бъдещето. Дървото е символът на надеждата, вярата и красотата в Нане-Стоичковия двор, то е основното живо “същество”, което внася настроение сред селяните. Но Нане Стоичко “убива” върбата и заедно с нея умира и малкото радост не само в неговия дом, но и в цялото село, в цялата природа.

Принудителният жертвен труд погубва човек и физически, и духовно, потъпква неговата жизненост и изкривява моралните му устои. Лазо от **“Косачи”** зарязва младата си булка, за да припечели на гурбет и само припомнената му духовност го връща при истинските ценности в живота.

Елин Пелин се прекланя пред творческия труд, който събужда красотата в човешката душа. Дядо Корчан и Лазар Дъбака отново започват някакъв градеж. Това е градежът на силните духом, надарените със способността да обичат и да не се поддават на страдание и мъка. Под напора на устойчивата си жизненост и стремеж към съпротива срещу всякакви ограничения и прегради Дъбака не се страхува от сушата, защото умението му да се труди с въображение и страст го спасява от всяка ситуация. Духовната му сила го прави независим от труда-прехрана и той може да изостави работата са заради любовта.

В труда и старият дядо Корчан, и младият Дъбак изразяват щастието да бъдат верни на собствената си природа, на вътрешните си пориви. Те са готови да жертват труда и зарежат дългата и упорита работа, щом това е в съзвучие с личните им желания. Чрез тях Елин Пелин утвърждава вярата си в способността на човека да остане верен на вътрешния си глас и да не се поддава на изкуствено наложени обществени порядки. Защото само в свободните духом любовта може да се появи и просъществува. Истинската любов е волна и толкова силна, че пред нея и трудът замира. В разказите на Елин Пелин любовта не се жертва поради патриархални или социални норми, и дори твореното се "вгражда" в любовта, краткият миг на щастие е по-значим от вечността. Изречението "Когато работата свършваше до половина - те я зарязваха" въплъщава основния идеен заряд на творбата - градежът и трудът замират при вида на любовта. В разказа "Ветрената мелница" тя се явява като напълно стихийно чувство, свободен порив на сърцето и е недостигната нито от обществени предразсъдъци, нито от бедствието на природата. Тя може да бъде пробудена във вечно младия и свободен човешки дух. Възрастният Дядо Корчан, осемнадесетгодишната Христина и тридесетгодишният Лазар Дъбака са обединени от любовта към живота, борбения и несломим дух, жизнеустойчивостта на характерите си и стремежа да почувстват наслада от мимолетното щастие.

Във **"Ветрената мелница"** Елин Пелин утвърждава виталността на човека, която му помага да се издигне над дребнавото и да погледне отвъд нормите, ограничаващи човешкия дух. Авторът извежда като нравствена категория любовта, защото тя не е подвластна на норми и предразсъдъци, а е най-откровен израз на човешката душевност. Според Елин Пелин независимостта на духа, чувството на вътрешна свобода, способността да се откликва на поривите на сърцето е едно от най-силните човешки качества. Милена от разказа "Край воденицата" не се бои от "греховната целувка" и смелостта й да се изправи срещу ограниченията я прави щастлива в прегръдките на своята любов. Срещата с любимия човек не се смята за грях и изневяра, след като е продиктувана от най-нежните трептения на сърцето. Подобна сила притежава и Ивка от разказа "Любов", която доказва, че никой няма власт над сърцето й. Смъртта не слага край на любовта, а убива единствено слепите и глухите за копненията на душата. Самоубийството е доказателство за силата на любовта, която може да се пробуди в духовно чистите и извисени човешки души. Героите на Елин Пелин винаги се борят за своята любов, преодоляват преградите на социалните причини и обществени предразсъдъци. Те носят в съзнанието си социалните неволи и всички външни условности, които Елин Пелин разглежда като проблеми на личността. Творецът изобразява силните духом и жизнеустойчивите натури, които не се поддават на външни влияния, а следват вътрешния си глас. Но Елин Пелин разкрива, че не всеки човек е надарен с подобна

смелост и описва герои, у които сиромашката участ и горчивината са надвили желанието за живот. Българският селянин е принуден да живее с неволите и обидите, които съдбата му поднася. Страданието прави селянина необщителен и насажда у него консерватизъм и неверие. Но то е развило у човека трезво съзнание и неуловимо тънка ирония над самия себе си. Тази духовна отличителност, родена под тежестта на бедствията и социалната неправда, Елин Пелин многократно внушава като основна черта на човека.

Пред тежък и съдбоносен възел е изправен бащата на Липо от **“Престъпление”**, в чийто глас прозвучава болката и примирението пред социалното зло: “Ех, синко, ние сме хванати в серкмето и колкото повече шаваме, толкова повече се заплитаме….” Това е горчивата съдба на българския селянин. У някои герои тя трайно е навлязла в съзнанието им (бащата на Липо), но у други тя подтиква човека да й се противопостави, защото на преден план стои свободният му човешки дух, който не може да бъде окован нито от бедността, нито от угнетителния труд. Българинът носи в душата си бунта, което свидетелства за неизтощимата жизненост на човека и силата на духа му, който не може да бъде сломен дори от най-тежките условия на живота.

Художественият свят на твореца е светът на човешкото. Виталността е трайна черта на българския селянин, която му носи сила и желание за живот. В своята жизненост човекът се докосва до всичко - до красотата и любовта, до падението и греха. Човекът е всичко. И ако не съществуваше неправдата, човекът нямаше да живее спокойно, защото му е необходимо зло, срещу което да се изправи. В разказа **“Душата на учителя”**, дяволът изказва дуалистичния принцип на човешката същност: “Човешката душа без тайното, без тъмното, без неузнаваемото не може да живее щастливо… …За нея е нужна тъмнина, защото тя иска да стане слънце. Човек се бори с една стена, направена от гатанки. И без тая борба той не може да живее…” Дуалността е заложена у човека и тя прави всяка една личност индивидуален образ със своите подвизи и падения.

Многообразието на човешката личност и нейните прояви писателят изследва в шедьовъра си **“Под манастирската лоза”**. В цикъла разкази Елин Пелин достига до мъдро преосмисляне на извечните човешки ценности и противоречия в приказно-легендарен план. Творецът утвърждава природосъобразния живот на човека и разкрепостеното - според законите на природата, възприемане на света. Разказите представляват своеобразен химн на земното, човешкото, поривното като неизменна част от екзистенциалното битие на човека. Съзнателно Елин Пелин търси сакралното в манастирския двор и вековечната мъдрост, която е скрита там, за да внуши истината за човека.

Основният идеен център в “Под манастирската лоза” е търсенето на божественото като алтернатива на монотонното ежедневие. Но божественото не е разгледано тясно религиозно и фанатично, а присъства като освободена и природосъобразна сила. Духовниците разкриват “греховното” разбиране за ценностите в живота. Светите застъпници не могат да го отрекат, защото проумяват, че човешката сила е в “греха” и той дава вкус и сила на живота както солта на божествената чорба.

Елин Пелин започва първата притча от “Под манастирската лоза” с легендата за Адам и Ева /”Светите застъпници”/, за да внуши, че греховната любов стои в началото на сътворението на човешкия живот. Първоначалното твърдение, че “изворът на световните злини са страстта и влеченията на плътта, тленната плът, която погубва блаженството на безсмъртната душа” се отрича в края на разказа с идеята, че самият Бог е постановил хората да се зачеват с грях. Светците приемат силата на плътта, защото любовта и “грехът” в нея са “солта” на живота.

Книгата представлява нравствена философия за всевечните човешки закони. Именно от устата на светците излиза отричането на догматиката и фанатизма на библейската религиозност, защото те ограничават силата на естеството и природата на човека. Светците разкриват дълбокото си проникновение в изконно заложените добро и зло в човека и техните земни проявления - спасение и изкушение, нравственост и грях. Като философско кредо в живота звучат мъдрите промисли на Иван Златоуст: “Не унищожавайте изкушението, защото ще направите подвига за спасението много лесен.” Човекът трябва да живее според законите на природата и да вижда своята греховност като път към хармонията и божественото. Цикълът утвърждава една “нова” религия, в която отварянето към всички природни закони е най-висшата добродетел.

Като пример за човешки живот служи разказът **“Веселият монах”**, в който Елин Пелин утвърждава живота с усмивка, живота - веселие, живот, в който човекът ползва даровете на природата и се чувства щастлив сред тях като монаха Еникий. Отказът от земните и човешките блага, които Бог е благословил, не могат да отменят законите на човешката природа. Така и красивият младеж Спиридон не може да изтръгне от душата си онези очи, с които преживява красотата и любовта на живота. С избодени очи момъкът не престава, а дори започва по-силно да чувства аромата на цветята, песента на птиците и в душата му неволно, но и естествено се появяват любовни трепети : “… и един ден младият светец разбра, че там в душата му има други очи, които не можеш да избодеш.” Елин Пелин смело отрича догматиката и утвърждава религия, която е съзвучна с

трепетите на сърцето. Той осъзнава, че човешката душа е добро и зло, грях и святост и хармонията между двете начала поддържа равновесието в природата. Когато се наруши баланса между черните и белите зърна, хората стигат до обезличаване и античовешки стремежи. Свети Христофор се превръща в Песоглавец, защото изгубва мярата между двете начала. Сентенцията “Очистих се, защото сторих добро на най-лошия” разкриват възвърнатата хармония между двете противоречиви сили в човешкия живот.

Елин Пелин открива постигнатата хармония у малкия човек, когото никой не зачита. Въпреки огромния си ръст, героят от разказа **“Изповед”** е незначителен, защото не отговаря на изискванията на обществото. Но природосъобразният му начин на мислене - звънчетата, жените, го издигат по-близо до божествената правда от стриктното изпълнение на църковните канони. Хуманизмът на Елин Пелин с особена сила въздейства заради вниманието му към малките хора. Издигайки мнението на големия малък човек над твърденията на свещеника, писателят подчертава значимостта на всяка личност. Незачитането на малкия човек предизвиква божия гняв в разказа **“Занемелите камбани”**. Истината за живота според Елин Пелин е позната на обикновения, често нещастен и неосъзнаващ своята същност човек, който поради липсата на уважение от страна на обществото е загубил и себеуважението си. Звънът на черковните камбани след възстановяването на справедливостта е надеждата на писателя във възможностите на човека да постигне хармонията в душата си.

Няма разказ в цялото богатство на Елин-Пелиновото творчество, в който човекът да не присъства като основна движеща сила, която превръща външните въпроси в проблеми на личността. Образите, които създава разказвачът, могат да се срещнат навсякъде в живота, защото те са проекция на истински характери и действителни случки. Елин Пелин изобразява човека изобщо - с неговите предимства и недостатъци, със странните му приумици и увлечения, без да го осъжда и критикува, защото осъзнава, че богатството на света се състои в богатството на човешката душевност.

Powered by
Bukvar.bg
© 2010-2024